

Szűcs Anita

Az algériai függetlenségi harcok és a IV. Francia Köztársaság válsága

Az 1954. november 1-én kitört algériai szabadságharc Franciaország 20. századi történelmének egyik legvéresebb háborújába torkollott. Következményei az egész francia politikai életet gyökeresen átalakították: több francia kormány megbukott, Charles de Gaulle hatalomra került és alkotmányos reformmal véget vetett a IV. Köztársaságnak, kikiáltva a máig fennálló V. Köztársaságot. Algéria csak ekkor, négy évvel az új köztársaság kikiáltása után nyerte el függetlenségét. A sors fintora, hogy a független állam élére több olyan keményvonalas forradalmár került, akiről a háború alatt saját mérsékelt társaik is elhatárolódtak.

Algéria és a francia gyarmatbirodalom szerkezete

Franciaország számára a teljes gyarmati megszállás és államépítés igen költséges volt, így gazdasági kapcsolatinak védelmére lassan, nehézkesen hozta létre gyarmati politikai intézményrendszerét. A francia gyarmatbirodalmi szerkezet Észak-Afrikában is ugyanazoktól a problémáktól szenvedett, mint máshol. A 19. századi francia nagyhatalmiság demográfiai mutatói kiüresedettek, azaz lakossága lassabb ütemben nőtt, mint versenytársaiei. Nem tudott elegendő számú embert vezényelni gyarmati közigazgatásába. A francia gyarmatbirodalom egyik jellegzetes vonásává vált, hogy az elit és a közigazgatás nem csak franciákból áll. A Magrebben olaszok és spanyolok is szép számmal akadtak, akik adminisztratív funkciót töltöttek be. Jellegzetesen francia vonás, hogy iparosítása nem termelte ki azt a többletjövedelmet, amivel a britekhez hasonlóan gyarmati területeinek gazdaságszerkezetét hazai ipara beszállítóivá és a francia késztermékek felfelvőpiacává alakította volna át. Algéria lett az a telepes gyarmat, amely a francia birodalom területei közül a leginkább komplementer gazdasági kapcsolatokat alakított ki az anyaországgal. A szoros szálakat nem csak a gazdasági, de a biztonsági kötelékek is erősítették. A francia biztonságot délről hagyományosan nem Marseille-nél, hanem a Földközi-tenger túlsópartjáról lehetett biztosítani. Aki uralta az észak-afrikai partokat, az könnyen uralhatta a dél-francia vizeket is.

Franciaország már az 1500-as évek elejétől kereskedelmi kapcsolatokat tartott fenn a mai Algéria területével. A francia kereskedők az uralkodó engedélyével a mai Anaba városa mellett kereskedelmi központot hoztak létre, ez volt az ún. Bastillon de France. A város kereskedelme az Afrikából és a Közel-Keletről importált egzotikus árucikkekre, pl. az aranyra, a strucc tollra épült. XIV. Lajos alatt erősödött meg az a gazdasági szál, amely sokáig a két terület kapcsolatainak gerincét adta, nevezetesen az észak-szaharai területeken termelt gyümölcsök, zöldségek kereskedelme. Az *ancien régime* nem kívánta a meglévő kereskedelmi kapcsolatait politikai, vagy katonai eszközökkel megvédeni, nem terjesztette ki politikai befolyását a terület fölé.

Egészen a 19. század elejéig ez a helyzet nem változott. 1830-ban azonban Franciaország módszeres gyarmati háborút indított hatalma kiterjesztéséért. Külpolitikai stratégiája változása mögött belpolitikai okok álltak. Az 1830. július 30-i forradalom elsöpörte a Bourbonokat és X. Károly az új gyarmati hódítással kormányát kívánta megerősíteni. A belpolitikai feszültségek levezetése mellett a párizsi pénzarisztokrácia és a marseille-i kereskedő polgárság érdekei is azt diktálták, hogy a területet annak gazdasági-stratégiai jelentősége miatt teljes mértékben csatolják francia felügyelet alá. Az 1800-as évek elején az ottomán uralkodó az Algír területek régensén, a bejen keresztül gyakorolta hatalmát, így Konstantinápoly inkább névleges, mintsem a valóságos ura volt a területnek. A bej jövedelmeit leginkább a rabszolga-kereskedelem és a tengeri kalózkodás biztosította, nem véletlenül nevezték a területet a kereskedőhajók folyamatos kifosztása miatt a „*tengeri rablók köztársaságának*”.¹ A britek a tengeri hajózási útvonalak biztonsága érdekében megtámadták az algír kalózokat, ám a franciák távol tartották magukat az akciótól.

Párizs és Algír között azonban így sem volt felhőtlen a viszony. Komoly feszültséget okozott az a kölcsön, amelyet az 1790-es évek háborúi során az algériaiak a francia kormánynak nyújtottak. Algíri zsidó kereskedők szőlőt szállítottak Franciaország déli részére, illetve Napóleon Itáliában és Egyiptomban tartózkodó seregeinek, Párizs pedig nem fizette ki a 7-8 millió frankos számlát. A kereskedők a bejjel szembeni tartozásukat nem tudták rendezni. Az egyik eladósodott kereskedő meggyőzte a bejt, hogy gyakoroljon nyomást a francia kormányra, hogy a kereskedő közösség finanszírozhassa tartozását. Párizs nem értett egyet a magas kamatokkal és egyébként sem mutatott különösebb lelkesedést, hogy a forradalmi kormány adósságát kifizesse. Miután a bej hivatalosan felkérte őket a tartozás rendezésére, fizetés helyett a tartozás átütemezése mellett döntöttek.

Az algériai francia konzul 1827. április 29-én hivatalos látogatást tett a bejnél a muszlim böjti hónap végén rendezett ünnepségek keretében. Mikor a bej a kölcsön rendezését kezdte firtatni, a konzul állítólag lekezelően azt válaszolta, hogy a felséges francia király nem ereszkedik le odáig, hogy egy észak-afrikai uralkodóval hitelekéről vitatkozzon.² A bej megsértődött, ennek jeleként hatszor ráütött a konzul karjára az ünnepi légycsapójával és kivezettette a teremből. Hamarosan megérkezett a francia flotta egy része Algírba, hogy bocsánatkérésre szólítsák fel a bejt. A bej válaszul lerombolta Bastillon de France kereskedelmi posztjait. Ezzel a francia kereskedelem a Földközi-tengeren komoly károkat szenvedett, aminek a költségeit a Marseille-i kereskedők viselték.

Franciaországban eközben belpolitikai fordulatra került sor. A restauráció reakciós kormánya egyre népszerűtlenebbé vált. A király, hogy megnyugtassa az ellenzéket egy jóval mérsékeltebb kormányt nevezett ki. Az új kormány 1829-ben titkos delegációt küldött Algírba, hogy a fegyverszünet feltételeiről tárgyaljanak. A tárgyalások nem voltak eredményesek, így az algír hajók tüzet nyitottak a nagykövet távozó hajójára. X. Károly ezt az ürügyet használta fel, hogy elbocsássa mérsékelt kormányát és helyettük az ultrakonzervatívoknak nyújtson lehetőséget. A király iránti

¹ Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada*, História Könyvtár, Budapest, 1994, 80.o.

² D.L.L. Parry & Pierre Girard: *France since 1800*, Oxford, OUP, 65.o.

ellenszenv ezzel tovább nőtt. Az új kormányfő, Jules de Polignac bonyolult diplomáciai játékba kezdett, hogy a magrebi uralkodókat egymás ellen fordítsa. Nyomást gyakorolt az ottomán uralkodóra, hogy hajoljon meg az Algír bej akarata előtt, aztán provokálta az egyiptomi uralkodót – aki technikailag szintén a szultán alattvalója volt, de erős hódítási törekvései voltak Észak-Afrikában – hogy támadja meg az Algír bejt. Egyik próbálkozása sem járt különösebb sikerrel.

Franciaország számára rosszul alakultak a dolgok. Az diplomáciai kísérlet elbukott, a francia monarchiát a forradalom fenyegette, a frusztrált Marseille-i kereskedők francia fellépést követeltek az Algír bej ellen, és mindeközben a Földközi-tengeren erős brit tengeri dominancia kezdett kialakulni. 1830 márciusában X. Károly bejelentette, hogy kész megtorolni a sértést, amelyet az 1827-es legyező incidens okozott. Május 25-én és június 14-én 635 hajóból álló francia flotta hagyta el Toulon-t 34.184 katonával és 3389 civilvel a fedélzeten. 43.000 észak-afrikai harcolt bátran a franciák ellen³ de július 4-én visszavonultak és kiűrtették Algír erődtényét. Másnap a franciák kitűzték a francia zászlót a kasba fölé. Öt nappal később a bej száműzetésbe vonult. A francia katonák – annak ellenére, hogy a hivatalos politika kifejezetten tiltotta – kifosztották Algírt, nőket és férfiakat bántalmaztak, megszenségtelenítették a mecseteket és a temetőket, házakat és földeket foglaltak el maguknak.

Algír elfoglalása Párizsban nagy sikert aratott, de a győzelem kevés volt ahhoz, hogy megmentse a francia királyt. Algír elfoglalásának napján választásokat tartottak, amely az ellenzék győzelmét hozta. A kormány úgy döntött, hogy figyelmen kívül hagyja a választási eredményeket. A következmények elsöpörték a restaurációt. Három nap forradalom után Párizsban, kikiáltották Lajos Fülöp júliusi monarchiáját. X. Károly ugyan nem tudta a tengeren túli hódítással megmenteni saját hatalmát, de Franciaországot mégis gyarapította: Párizs Napóleon balul sikerült gyarmatosítási törekvései óta az első területet csatolhatta az anyaországhoz.

1830-ban az algériai francia uralom jobbra csak a tengerparti városokra korlátozódott – nyugaton Algírra és Oranra, keleten pedig Bône (Annaba) városára. A következő 40 évben a franciák fokozatosan kiterjesztették fennhatóságukat a Földközi-tenger partján a marokkóitól a tunéziai határig, az Atlasz hegységtől a Szahara északi pereméig. A hódítás lassú volt és költséges: negyven évig tartott míg a franciák biztosítani tudták uralmukat és „pacifikálták” Algériát.

A gyarmati megszállás kiterjesztésekor Párizs számos törzsfő ellen viselt háborút, ilyen volt Abd el-Káder is. Abd el-Káder emír a Massacra-i muszlim szövetség fejének volt a fia. Elzarándokolt Mekkába, Kairó, Bagdad és Damaszkusz leghíresebb iszlám iskoláiban tanult, részt vett a marokkói szultán irányítása alatt végrehajtott ottomán-ellenes mozgalomban. El-Káder politikai befolyását terjesztette éppen ki, mikor Franciaország megszállta Algériát. A felkelők Nagy-Britannia támogatásában bíztak. A britek számára Gibraltár és Málta stratégiai jelentőséggel bírt az Indiába vezető kereskedelmi útvonalak biztosításában. Így Marokkó és Tunisz területe jelentett a Foreign Office számára egyedül problémát. A korabeli brit külügyminiszter, Palmerstone világosan fogalmazott: ha a franciák Marokkót és Tuniszt nem fenyegetik, a britek szabad utat adnak a

³ Robert Aldrich: *Greater France: A History of French Overseas Expansion*, Palgrave Macmillan, London, 1996, 26.o.

francia előrenyomulásnak.⁴ A franciák megadták a kért biztosítékot. 1834-ben számos kisebb csetepaté után Oran francia parancsnoka megállapodást írt alá el-Káderrel. Az algériaiak beleegyeztek, hogy szabadon engedik a fogva tartott franciákat, elismerik Algír, Oran és Bône fölött a francia szuverenitást és a külföldiek kereskedelmi előjogokat kapnak az általuk uralt területeken. Cserébe a franciák elismerték el-Káder szuverenitását a marokkói határtól közép-Algériáig tartó terület felett.⁵ Bár a franciák és az algírok számos csatát vívtak még ezt követően, 1837-ben egy újabb egyezmény született, amelyben a franciák további az emír fennhatósága alá eső területeket ismertek el, megközelítőleg Algéria kétharmadát.

Az 1840-es években a franciák töretlenül nyomultak be Algéria déli részeire. Bugeaud tábornok vezetésével a francia sereg harmada leverte minden lázadást, kiterjesztette a franciák fennhatóságot és a már elfoglalt területeken konszolidálta hatalmukat. Az ellenállást el-Kader vezette, aki hatalmas veszteségeket szenvedett. A franciák nyomást gyakoroltak a marokkói szultánra is, az emír mentorára, hogy helyezze őt törvényen kívül. 1847 decemberében el-Kadert bekerítették. Ő maga Franciaországba ment száműzetésbe, ahol egészen 1852-ig raboskodott, mikor is III. Napóleon császár szabadon engedte és életjáradékot biztosított a számára. Abd El-Kader további sorsa igen kalandosan alakult. Szíriába ment, ahol 1860-ban segített a keresztényeket megvédeni a muszlimoktól. Franciaország korábbi ellenségében ekkortól szövetségeset tisztelte, ellátmányt kapott, győzedelmesen Párizsba látogatott és mielőtt 1883-ban meghalt volna, megkapta a Becsületrendet.

A franciák az 1870-es évekig folytatták Algéria katonai megszállását, fokozatosan átalakítva a terület gazdasági és társadalmi szerkezetét. A francia fennhatóságot elutasító vallási mozgalmakat és törzsfőket mind a távoli hegyvidéki régiókban, mind a sivatagi oázisokban megsemmisítették. Bugeaud és társai számtalan falut gyújtottak fel, lemészárolták az állatokat és feldúlták a parasztok megélhetését biztosító füge- és olajligeteket, gabonamezőket. A lakosság éhezett. A helyiekkel való bánásmód a korabeli gyarmatosítók körében is visszatetszést váltott ki. Mindeközben az algériai földek kisajátítása és a telepések letelepítése gyors ütemben folytatódott – míg 1841-ben csak 37.000 európai élt Algériában, 30 évvel később már 279.700.⁶ Algéria telepes gyarmattá vált, ahol a helyi lakosság az északi termőterületekről egyre gyorsabb ütemben szorult a déli terméketlenebb területekre. 1871-ben Franciaország leverte az el-Mokhrani vezette utolsó nagy ellenállási mozgalmat, és kiterjesztette fennhatóságát Algírtól keletre, Kabília régióra.

Algéria elfoglalásával Franciaország hatalmas területet csatolt birodalmához – 2,4 millió km² – még ha az ország 7/8-a sivatag volt is. A part menti területeken termékeny földek terültek el és Algír, Oran és Bône kereskedelmi és közigazgatási központokká alakult. Algéria lett a francia gyarmatosítás „ékköve”. A 19. század végére gazdaságaival, szőlészeteivel, francia stílusban épült városaival és az európai telepésekkel Algéria az az „*Algérie française*” lett, amelyet a francia gyarmatosítók az anyaország integráns részének, és nem pusztán egy gyarmatnak tekintettek. Az

⁴ Diószegi István: A hatalmi politika másfél évszázada, História Könyvtár, Budapest, 1994, 81.o.

⁵ D.L.L. Parry & Pierre Girard: *France since 1800*, Oxford, OUP, 65.o.

⁶ Salgó László: *Gyarmatpolitika Napóleontól de Gaulle-ig*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977, 31.o.

arabokat és a berbereket elnyomták, a francia ábrázolásokban olyan „festői népcsoporttá” váltak, amely saját országának peremén él.

Az „*Algérie française*” több szempontból is megosztott gyarmat volt. Az Algériában élő gyarmatosítókat a „feketelábú” („*pieds noirs*”) gúnynévvel illették. Egyes források szerint a francia katonák fényes fekete csizmája miatt⁷, mások szerint egyfajta kifordított rasszizmusként arra céloztak, hogy a francia telepesek lába barnára sült az algériai napon.⁸ A feketelábúak franciának tekintették magukat és Algéria volt az ő Franciaországuk. A „feketelábúak” között sok olasz és spanyol is volt. Az etnikai megosztottság nem csak a gyarmatosítókat, de a gyarmatosítottakat is jellemezte. A bennszülött algériaiakat hivatalosan muszlimnak nevezték, tekintet nélkül azok vallására, illetve általában arabnak hívták őket, tekintet nélkül törzsi hovatartozásukra.

Az etnikai megosztottságot gazdasági megosztottság tetézte. A gyarmati szerkezetből adódóan itt is, távol a sajtó nyilvánosságától és a központi kormányzattól, pár család már-már feudális kötöttségeket hozott létre. Három család birtokolta az algériai gazdaság legnyereségesebb szektorait.⁹ Mint minden telepes társadalomban az európaiak többletjogokat élveztek a bennszülöttekkel szemben. A legtöbb előjog gazdasági természetű volt. 1954-re az európaiak kezében 123,7 millió hektár művelhető föld volt, míg az algériaiak 11,6 millió hektárt birtokoltak.¹⁰ Az algériaiak többsége alacsony bérért dolgozott, vagy az európaiak földjein, vagy azok háztartásában. Egy átlagos európai munkás harmincszor annyit keresett, mint az átlag algériai. Összességében a „feketelábúak” magasabb életszínvonalon éltek Algériában, mint ahogy Franciaországban tették volna. Az egész társadalmat áthatotta a rasszizmus.

Az egyenlőtlenségek a politikai rendszerbe is beépültek. A III. Köztársaság alatt fel sem merült, hogy az algériaiak állampolgári jogokat kapjanak. Egyedi eseteket ismerünk, ekkor az állampolgárság megszerzésének feltétele az iszlámtól való elfordulás volt.¹¹ A Népfront megpróbálkozott ugyan egy mérsékelt reformmal – ez volt a Blum-Violette törvény – amely a 6 millió algériai közül mintegy 25.000 számára nyitotta volna meg az utat az állampolgárság megszerzéséhez. Még ez a mérsékelt reform is heves ellenzést váltott ki a feketelábúakból. A Blum kormány bukásával a törvényjavaslat is megbukott.

Az algériaiak körében az 1920-as évektől formálódott az ellenállás, három nacionalista mozgalom formájában. Ahmed Messzali Hadzs vezetésével szekuláris nemzeti mozgalom jött létre, mikor Messzali Hadzs 1927-ben Párizsban az észak-afrikai munkások élére állt, majd 1936-ban megalakította *Parti du peuple algérien*-t. A szekuláris nemzeti mozgalom mellett 1931-ben Abdulhamid Ben Badisz sejk vezetésével egy radikális iszlám mozgalom is létrejött. A harmadik mozgalom egy egyenlőséget követelő szekuláris mozgalom, Ferhat Abbasz vezetésével alakult 1938-ban (*Union Populaire Algérien*). Ferhat Abbasz azokat a tanult algériaiakat képviselte, akik

⁷ Guy Pervillé: *La guerre d'Algérie*, PUF, 2007, 96.o.

⁸ Robert Aldrich: *Greater France: A History of French Overseas Expansion*, Palgrave Macmillan, London, 1996, 41.o.

⁹ Guy Pervillé: *La guerre d'Algérie*, PUF, 2007, 100.o.

¹⁰ Salgó László: *Gyarmatpolitika Napóleontól de Gaulle-ig*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977, 29.o.

¹¹ Robert Aldrich: *Greater France: A History of French Overseas Expansion*, Palgrave Macmillan, London, 1996, 35.o.

szerettek volna jó kapcsolatokat ápolni Franciaországgal az állampolgárságát cserébe. A követelések legradikálisabbja is csak az egyenlőtlenségek eltörlését követelte, függetlenségről, a Franciaországtól való elszakadásról ekkor még nem esett szó. A Blum-Violette törvényjavaslat bukása után Ferhat Abbasz hangja is keményebbé vált. 1943. február 14-én publikált kiáltványában már autonómiát követel Algériának. Ez az 1943-as kiáltvány teremtett elsőként kapcsolatot a nemzeti mozgalom radikális és mérsékelt szárnya között, Messzali Hadzs támogatásával a két mozgalom egymásra talált.

Háborútól háborúig: az eszkalálódó feszültség

A második világháború végét és 1945. május 8-án a németek vereségét nem csak Európa, de Franciaország részeként Algéria is ünnepelte. Sétif kisvárosában Messzali Hadzs támogatói zászlókat lobogtatva vonultak az utcára. Nem csak a háború végét ünnepelték, de a Brazzaville-be szállított Messzali Hadzs szabadon bocsátását is követelték. A rendőrség megpróbálta elkobozni a zászlókat, de dulakodás, verekedés és végül lövöldözés tört ki. A feldühödött algériaiak az európaiak ellen fordultak és mintegy 100 embert meggyilkoltak. A hadsereg (a szenegáli csapatok is) azonnal bevonultak és megkezdődött a megtorlás. A francia katonák válogatás nélkül gyilkoltak le mindenkit, akiről feltételezték, hogy a nemzeti mozgalom támogatója lehet. A hivatalos francia jelentések szerint több, mint 1000 halottja volt az incidensnek. Az algériai becslések 45.000-re teszik a halottak számát, ezt a Le Monde 2005-ben publikált megemlékezése, illetve több történész is elfogadta¹². Mind a mai, mind az akkori közvéleményt a megtorlás mértéke sokkolta. Ferhat Abbaszt, aki egyébként sok más mérsékelttel együtt elítélte vérontást, letartóztatták és börtönbe zárták. Sétif egész a 21. századig elszigetelt és elhallgatott tragédia maradt. Még a kommunista *L'Humanité* is fasiszta felkelésről írt, amelynek leverése 100 áldozatot követelt.¹³

A francia politikai elite nem volt jellemző a gyarmati társadalmakkal való kiegyezés. Bár a II. világháború alatt Párizs is ígéreteket tett a gyarmati népeknek a háborús támogatásért cserébe, a IV. Köztársaság alkotmánya még a Brazzaville-ben ígéreteket sem teljesítette. Nagy sokára, egy 1947. augusztus 27-én hozott törvény értelmében beindult néhány mérsékelt reform, amelynek központjában az algériai parlament felállítása állt. A parlament jogköre nem volt széles. Törvényhozói hatásköre nem volt, közvetlenül a párizsi kormánynak tehetett ajánlásokat. A törvény korlátozott szavazati jogot adott az arab férfiaknak és a nőknek, részt vehettek az önkormányzati és az algériai parlamenti választásokon. A parlament kétkamarás testületében tükröződtek a politikai egyenlőtlenségek. A felsőház 60 tagja az 1 millió európai lakost, míg az alsóház 60 tagja a 9 milliós algériai közösséget képviselte.

Messzali Hadzs követői az 1947-es helyhatósági választásokon fényes győzelmet arattak. A „feketelábúak” attól tartottak, hogy Messzali Hadzs radikális szekuláris mozgalma elsőprő

¹² Florence Beaugé: Paris reconnaît que le massacre de Sétif en 1945 était "inexcusable", in: Le Monde, 2005. március 09., letöltés helye: http://www.lemonde.fr/international/article/2005/03/09/paris-reconnait-que-le-massacre-de-setif-en-1945-etait-inexcusable_400904_3210.html

¹³ Mohammed Harbi: Massacre in Algeria, in: Le Monde diplomatique, 2005, május, a letöltés helye: <http://mondediplo.com/2005/05/14algeria>

többséget szerez az alsóházban, így elcsalták az 1948-as parlamenti választásokat. A közvélemény-kutatások szerint a szavazatok 90%-át kellett volna Messzali Hadzs követőinek kapnia, a maradékot pedig Ferhat Abbaszéknek.¹⁴ De a választási eredmények mást mutattak. A franciák által támogatott jelöltek nyerték el az összes szavazatot (az európaiak utólag csak *Ben-Oui-Oui*-knak hívták őket).

A csalódottság kézzel fogható volt. Ahmed Ben Bella vezetésével földalatti, radikális mozgalom jött létre – az *Organisation Spéciale* – amely elsőként tűzte zászlajára az algériai függetlenséget. A francia rendőrség gyorsan feloszlatta, de létrejötté tükrözte azt az elkeseredettséget, melyet a merev, kiegyezést nem ismerő francia közigazgatás okozott. Mikor a választásokat 1951-ben ismét manipulálták, a nacionalista mozgalmak közötti kapcsolatok tovább erősödtek.

Algériában nem csak a keménykezű francia elnyomás fokozta az elkeseredettséget. Az 1950-es évek elején Franciaország a „traktor forradalmának”, azaz a tőke intenzív, termelékeny mezőgazdaság születésének lázában égett. A francia mezőgazdaság átalakulása az algériai területeket is érintette. Az európaiak modernizálták, gépesítették nagybirtokaikat. A tőke és a műszaki ismeretek hiánya azonban tovább szélesítette az amúgy is egyenlőtlen viszonyokat az európai és az algériai agrár lakosság között. Az algériaiak elszegényedtek, a „feketelábúak” pedig felvásárolták a földjeiket, ami tovább táplálta a haragot szélesítette a nacionalista mozgalom támogatottságát.

A radikális nemzeti mozgalmak közötti ellentétek új csoport megalakításához vezettek, akinek a vezetői között ott volt Ahmend Ben Bella is. A csoport széles hálózatot épített ki és „történelmi kilencek”-nek nevezte el magát. Első találkozójukat a Dien Bien Phu-i vereség bejelentésének napján tartották. 1954. november 1-én hetven egyidejű merényletet terveztek rendőrörsök és más középületek ellen. A támadás nem elsöprő ereje miatt vonult be a történelembe, és nem csak azért, mert nem volt elsöprő erejű. Néhány merénylet korábban robbant ki a tervezettnél, így figyelmeztette a francia hatóságokat, néhányat pedig a francia titkosszolgálat leleplezett. Sokkal fontosabb volt az a nyilvánosság, melyet az esemény kapott. A kairói rádió bejelentése nyomán világossá vált, hogy a merényletek mögött egy új, széles támogatottságú szervezet, a Nemzeti Felszabadítási Front (*Front de Liberation national*) áll, amely „az algériai állam helyreállítását az iszlám alapelvei alapján követelte”.¹⁵ Ezen a napon robbant ki az algériai polgárháború.

A franciáknak nem sikerült maguk mellé állítani a mérsékelt szekuláris mozgalmat. Elvesztették a talajt a lábuk alól és megnyitották az utat a radikálisok előtt, akik kapcsolatba léptek az iszlamista mozgalommal. A felkelés kezdeti kudarc ellenére a lázadók kitartottak és hamar elsajátították a gerillaháború módszereit, amely Vietnamban is sikeresnek bizonyult. A francia sereg egy hosszú, nyomorúságos és eredmény nélküli telet töltött folyamatos támadásnak kitéve. Nem tudták ki a barát és ki az ellenség, sem a harcot nem tudták velük felvenni, sem saját embereiket nem tudták megvédeni.

¹⁴ Benjamin Stora: *Algeria: A Short History, 1830-2000*, Cornell University Press, 2004, 26.o.

¹⁵ Mohammed Harbi: *1954, la guerre commence en Algérie*, Édition Complexe, Paris, 1998, 163.o.

Radikalizálódó Franciaország – radikalizálódó Algéria

Pierre Mendès-France kormányfő és belügyminisztere, François Mitterrand hamar felismerte, hogy magabiztos nyilatkozatokkal már nem sokra mennek. Az Algéria feletti francia szuverenitást csak a drasztikus reformok menthetik meg. Pierre Mendès-France új kormányzót nevezett ki Algériába, Jacques Soustelle személyében, akinek a feladata a reformok bevezetése volt. Soustelle neves antropológus volt, 1940 óta de Gaulle párthíve, az RPF alapítója és általában véve gyarmati kérdésekben haladó nézeteiről vált ismertté. 1955. február 6-án elindult Algériába, ugyanezen a napon azonban Pierre Mendès-France kormánya megbukott.

Pierre Mendès-France a IV. Köztársaság legnagyobb formátumú miniszterelnökeként modernizálta Franciaországot, konszolidálta a gazdaságot, leállította ugyan az Európai Védelmi Kezdeményezést, de lehetővé tette Németország felfegyverzését. Megkezdte Franciaország dekolonizálását. Több, mint sikeresen letárgyalta az indokínai háborút lezáró genfi egyezményt, amit Franciaország elveszített a harctéren, azt ő visszanyerte a diplomáciai kerekasztalnál. Tunéziával és Marokkóval tárgyalásokat kezdett a függetlenedésről. Kormányának megbuktatásához a felingerelt gyarmati lobbis is hozzájárult. A tunéziai és marokkói tárgyalások miatt bizalmatlansági indítványt nyújtottak be ellene és 1955. február 6-án heves parlamenti vitát követően Pierre Mendès-France megbukott.

Algériában Soustelle Pierre Mendès-France és Mitterrand politikai elveit alkalmazta. Széles körű reformok bevezetésére szólt a felhatalmazása, amelynek alapját a társadalmi integráció jelentette. A társadalmi integráció felé való elmozdulás a a feketelábúak előjogainak megszüntetését, vagy legalábbis megnyirbálását kellett volna eredményezze. Párizs határozott támogatása nélkül – amit az új kormányfő, Edgar Faure nem biztosított – a legkisebb lépést sem lehetett megtenni ebben az irányban. Nem csak a kormánytámogatás állt a reformok útjába. Azok a represszív módszerek, amelyeket a franciák alkalmaztak teljesen ellehetetlenítették az integrációnak még a lehetőségét is. A gerillaharc és a rasszista légkör miatt a hadsereg hamarosan minden helyi lakost ellenségként kezelt, ezzel a FLN mellé állítva a bizonytalanokat is.

A feszültség nem enyhült, hanem Soustelle alatt is tovább fokozódott. 1955 közepére 100.000 francia csapat állomásozott Algériában, ahhoz kevés, hogy megállítsák az FLN terrorját. 1955. augusztus 20-án Philippeville-ben az FLN felkelést robbantott ki, amelynek 123 ember esett áldozatul (71 európai és 52 algériai) beleértve Ferhat Abbasz unokaöccsét is.¹⁶ Soustelle nem látott több lehetőséget az integrációra, és drasztikus lépésre szánta el magát: szabad kezett adott a hadseregnek. Jelentései szerint 1.273 algériait mészároltak le a megtorlások során, az FNL azonban 12.000 áldozatról tudott. Bármelyik számot nézzük is, Soustelle szavaival élve: „*vérfolyam áramlott az európaiak és az algírok között.*”¹⁷ Egy egy hónap múlva a parlament 61 algériai tagja elutasította az integrációt. Októberben Párizsban a Képviselőház is megvitatta a kérdést és szintén elutasította. A térségben a hadsereg által képviselt pacifikáció egyet jelentett a háborúval.

¹⁶ Hahner Péter: Franciaország története, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 258.o.

¹⁷ Stora & Harbi: *La guerre d'Algérie, 1954-2004, la fin de l'amnésie*, PUF, 2004, 480-495.o.

Párizsban az 1951-ben választott megosztott Képviselőház képtelen volt feloldani az algériai reformok bukása miatt bekövetkezett patthelyzetet. Faure az Alkotmányra támaszkodva feloszlatta a Nemzetgyűlést (1877 óta először történt ilyen). 1956. január 2-án, hat hónappal a tervezett választások előtt a franciák az urnákhoz járultak. A választások nem oldották meg a helyzetet, és nem is csillapították a problémát. A felmérések szerint a választók 25%-a érezte úgy, hogy az ország legfőbb problémáját Algéria jelenti.¹⁸ A választások után Coty köztársasági elnök a szocialisták (SFIO) első emberét, Guy Mollet-t bízta meg a kormányalakítással. A kommunisták (FKP) és a kereszténydemokraták (MRP) támogatásával Mollet szilárd többségre tett szert a parlamentben.

Mollet szocialista kormánya hatalmas lépéseket tett a szociális ellátórendszer és a jóléti állam kiépítésében. Felemelte a Népfront által bevezetett kéthetes éves szabadságot három hétre, javította az egészségügyi juttatásokat, általános nyugdíjkorhatárt vezetett be. Mollet elkötelezett európeerként az európai fronton is előrehaladt: tárgyalta és ratifikálta az Euratom-ot és a közös piacot létrehozó szerződést, 1957. március 25-én aláírta a római szerződést.

Még Mollet gyarmatpolitikája is felvilágosultnak tűnt. A Defferre törvény elindította az autonómia, majd a teljes függetlenség útján az afrikai gyarmatokat. Mollet befejezte a Pierre Mendès-France által megkezdett folyamatot is: 1956 márciusában formálisan is függetlenné nyilvánította Marokkót és Tunéziát. Algéria azonban más kérdés volt.

Mollet visszahívta Soustelle-t és Georges Catroux-t, a volt marokkói kormányzót szándékozott kinevezni algériai kormányzónak, akinek a megbékéltetési politikája Marokkóban a viszonylag problémamentes függetlenné válást alapjait fektette le. A lépés egészen szélsőséges reakciót váltott ki. Feketelábúak egy szűk csoportja megnyitotta a „második frontot”. A „második front” Párizs és a kormány ellen nyílt, míg az elsőt a feketelábúak az FLN-nel vívták. Párizs azzal vont a fejére a feketelábúak haragját, hogy Catroux leendő kinevezését szimbolikus lépésnek értékelte, személyével felmerült az algériaiak jogainak szélesítése, vagy a kolónia esetleges autonómiája. Catroux kinevezése sok telepese szemében árulással ért fel, Párizs az algériaiak felé mutatott jóindulatának a jele volt.

Mollet 1956. február 6-án Algériába repült, hogy bejeletse Catroux kormányzóvá választását. Szerencsétlen véletlen, hogy épp ekkor volt az 1934-es utcai tüntetések évfordulója. Tüntető egy csoportja paradicsommal dobálta meg Mollet-t, amint az a háborús emlékművet koszorúzta meg. Mollet úgy értékelte az eseményeket, hogy az algériaiak nem támogatják a politikáját, azt gondolta a tömegről, hogy azok átlagos emberek, nem pedig a feketelábúak „második frontjának” hívei. Catroux tábornokot arra kérte, hogy mondjon le.

Mollet visszakozása akaratlanul is elindította az események láncolatát, amely két év múlva az intézményes válsághoz vezetett. A lépés jelentősége lélektani volt. A tüntetés szervezői megérezték, hogy hatalmukban áll a kormány politikáját a visszájára fordítani, még ha az egy frissen megválasztott, szilárd többségű kormány is. Ettől már csak egy lépés volt az egész

¹⁸ Gazdag Ferenc: *Franciaország története, 1945-1995*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 72. o.

Köztársaság megdöntése és de Gaulle hatalomra hívása, aki – a feketelábúak feltételezése szerint – Algéria megtartásának elkötelezett híve volt.

Mollet ugyanekkor bebizonyította az algériaiaknak – még a legmérsékeltebbnek is – hogy nem számíthatnak a feketelábúak ellenállásával szemben Franciaországra. Az elkövetkezendő hónapokban maga Ferhat Abbasz is csatlakozott a FLN-hez.

Mollet visszatérve Franciaországba meghirdette a „tűzszünet, választások, tárgyalások” jelszavát, de ekkor már mind az FLN, mind az algériaiak elvesztették bizalmukat a kormányban, így a harcok fokozódtak. Mollet megemelte a sorkatonai szolgálat idejét és nyárra további 50.000 embert ígért. Algéria 1830-as elfoglalása óta a legnagyobb létszámú hadsereg állomásozott a területen. Párttársát, Robert Lacoste-ot nevezte ki kormányzónak, aki szintén szabadkezet adott a hadseregnek és minden bűnüket fedezte. Hamarosan sok fedeznivaló akadt.

1956. október 22-én Ahmed Ben Bella, az FLN külkapcsolatokért felelős vezetője menetrendszerinti polgári repülőjáraton repült Marokkóból Tunéziába, ahol a Mollet kormány által nyáron megkezdett titkos béketárgyalások folytatását várta. Értelemszerűen át kellett repülnie Algéria felett. A repülőút alatt a nemzetközi joggal szöges ellentétben a francia katonai légi irányítás felszólította a pilótát, hogy szálljon le Algériában. Mikor földet ért, Ahmed Ben Bellát letartóztatták. Nem tudhatjuk biztosan, hogy Lacoste, vagy Mollet tudott-e a dologról, de mind a ketten az óriási nemzetközi botrány ellenére kiálltak a katonaság mellett, amely a nemzetközi jog durva megsértése miatt tört ki. A Ben Bella ügy a nemzetközi figyelem középpontjába helyezte Algériát – amelyre a FLN vágyott. A New York Times riportere ugyanezen a járaton utazott, így az ügy azonnal a nemzetközi sajtó szalagcímeire került. Franciaország foggal-körömmel való ragaszkodása az algériai gyarmatához a dekolonizációs nemzetközi tendencia ellenére a nemzetközi figyelem középpontjába került, a nemzetközi közösség nem szimpatizált Párizssal. Tunézia és Marokkó, akik eddig a tárgyalások érdekében nyomást gyakoroltak az FLN-re – vérisértődtek, és az FLN támogatottságát növelték.

A Szezei invázió következményei és az „algíri csata”

Gamal Abdul Nasszer, az egyiptomi elnök 1956. július 26-án államosította a Szezei-csatornát, a hidegháború egyik legnagyobb nemzetközi válságát robbantva ki ezzel. Nasszer kettős frontot nyitott, mind a volt gyarmatosítók, mind Izrael érdekeit megsértve. Arra hivatkozott, hogy a csatornához kötődő francia és brit érdekelttség a gyarmati idők relikviája, illetve hogy a csatorna Egyiptomhoz tartozik, mivel Egyiptom földjén fekszik. A csatorna lezárásával a fiatal Izrael fenyegetve látta kereskedelmi vérkeringését és nyomást gyakorolt Franciaországra és Nagy-Britanniára, hogy lerohanják Egyiptomot. Sem a briteket, sem a franciákat nem kellett nagyon győzködni. A britek fenyegetésnek érzékelték mind az államosítást, mind Nasszer növekvő hatalmát. A Mollet-kormány úgy képzelte, hogy ha Nasszer kikerül a hatalomból, az algériai FLN elszorvad.

1956. október 29-én Izrael lerohanta Egyiptomot és a titkos megállapodásoknak megfelelően a brit és a francia erők egy hét múlva csatlakoztak. Az invázió megkezdésekor a francia tisztek Napóleonra, a nagy elődre emlékeztették a katonákat, aki 1798-ban meghódította Egyiptomot.¹⁹ A katonai sikerek ellenére azonban az akció balul sült el. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió elítélte az akciót az ENSZ-ben. A két szuperhatalom együttes nyomása arra készítette Nagy-Britanniát, hogy visszavonuljon. Franciaországnak nem volt más választása, mint hogy kövesse a briteket.

A Franciaország számára megalázó szuezi fiaskónak komoly következményei lettek. Egyrészt világosan megmutatkozott, hogy Franciaország és Európa nemzetközi hatalma az új nemzetközi rendszerben drasztikusan lecsökkent. Az Egyesült Államok jóváhagyása, de legalábbis semleges jóindulata nélkül a franciák nem tehetnek nagyobb, nemzetközi politika formáló lépéseket. A felismerés nem hatott Párizsra olyan drámai erővel, mint a britekre, de ez volt az első alkalom, hogy a bipoláris nemzetközi rendszer durva nyíltsággal mutatta meg a francia külpolitikai kezdeményezések korlátait.

Másrészt megmérgezte a franciák és a britek amúgy sem felhőtlen viszonyát. A II. világháborútól kezdve az európai nagyhatalmak közül Németország kiesésével, a britek és a franciák együttműködése és az Egyesült Államokhoz fűződő viszonya alakította a kontinens ügyeit. Az európai történelem egyik legmélyebb hagyományos törésvonala a brit-francia ellentét. Ennek áthidalása a II. világháború alatt a britek a francia ellenállásnak történt támogatásával szilárdult meg, majd az ENSZ BT tagság és a német megszállási övezet megszerzésében nyújtott segítséggel folytatódott. Nem volt azonban tartós, mély érdekközösség. Szuezt után a franciák levonták a következtetést, hogy a britek soha nem állnának ki egy olyan európai kezdeményezés mellett, amelyet az amerikaiak nem támogatnak. Szuezt így hozzájárult ahhoz a francia külpolitikai orientációváltáshoz, amely Európa közös történelmére később óriási hatást gyakorolt. A britektől való elfordulás eredménye a németekhez való közeledés lett. Tulajdonképpen Konrad Adenauer és Guy Mollet a szuezi invázió „kellemetlen” következményeinek kezelésében találtak egymásra. A közeledés tartós együttműködéssé alakult, melynek csúcspontja az 1963-as Élysée-szerződéssel a kapcsolatok intézményesülése, az európai integráció francia-német motorjának a megszületése lett. Ebben az értelemben Nasszerben az európai közösség „alapító atyáinak” egyikét tisztelhetjük.

A szuezi válságnak azonban voltak más következményei is. Először is, végképp izolálta Franciaországot az algériai háborúban. A hidegháborús nemzetközi rendszer egyik politikai alapelve a dekolonizáció volt. Ebben a nemzetközi környezetben Franciaország algériai gyarmatáért folytatott harca támogatás nélkül maradt. A nemzetközi közösség nem mutatott szolidaritást Párizssal, illetve az események előre haladtával Franciaország többször „szégyenpadra” került agresszivitása és gyarmati arroganciája miatt.

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a nemzetközi közösség felkarolta volna az algériai függetlenség ügyét. Szuezt megmutatta az FLN-nek és az észak-afrikai államoknak, hogy a nagyhatalmak nem támogatják a függetlenségi harcot, a legtöbb, amit remélhetnek, az a

¹⁹ Harbi, Mohammed: 1954, la guerre commence en Algérie, Édition Complexe, Paris, 1998, 162.o.

nemzetközi közösség semlegessége. Fontos tanulság volt ez, fokozta azt az elkeseredettséget, ami a háborús borzalmak eskalálódásához vezetett.

Végül, de közel sem utolsó sorban a következmények közé kell sorolni a francia katonai morál gyengülését. A francia hadsereg a sikeres katonai hadműveletek után azt érezte, hogy saját kormánya árulta el. Dien Bien Phu után a második megalázó vereséget szenvedték el, ezúttal azonban a politika hibájából. A francia hadsereg innentől kezdve magasra emelte a tétet: elkeseredetten meg akarta nyerni az algériai háborút. Minden legális és illegális eszközt bevetettek, a polgári lakosság ellen elkövetett borzalmak, a kínzások általánossá váltak. Ugyanakkor az Algériában állomásozó félmillió katona a kormányt hibáztatta a helyzet eskalálódásáért és a diplomáciai vereségért. A katonaság – bár eddig sem utasította el – de innentől nyíltan támogatta a „második frontot”.

Ez a fajta elkeseredett eltökéltség, a francia katonai morál gyengülése együttesen vezetett az algériai polgárháború legembertelenebb pillanataihoz, a hadifoglyokról szóló genfi egyezmények nyílt megtagadásával a később „algíri csata” néven elhíresült kínzásokhoz. Az 1950-es évek francia katonai módszerei a 2000-es években kaptak új nyilvánosságot Franciaországban.²⁰ Ahogy az iraki háborúban az amerikai katonák által elkövetett kínzások és embertelenségek bejárták a világsajtót, úgy elevenedtek fel Franciaországban az „algíri csata” hasonló emlékei.

A hatalmas katonai létszám nem volt elég ahhoz, hogy megfékezze a terrort: az erőszaknak havonta körülbelül 3.000 áldozata volt.²¹ 1956. szeptember 30-án az FLN a polgári lakosság ellen irányuló, főként a nagyvárosokban elkövetett merénylet-sorozatba kezdett. Algírban két zsúfolt kávéházat robbantottak fel. A merényletnek négy európai áldozata és ötven sebesültje volt. A bombákat nők vitték, mert őket nem gyanúsították. Az az egyik női elkövető azt vallotta, hogy André Malraux a kínai felkelésről 1933-ban íródott, munkásságának kétségtelenül a legjobb, világhírű regénye, „Az ember sorsa” (*La condition humaine*) hatott rá, hogy tettét elkövesse.

Hogy a terrorhullámnak véget vessen, Lacoste a kormányzó 1957. január 7-én Jacques Massu tábornokot és ejtőernyőseit bízta meg a rend helyreállításával. A szuezi eseményekben a francia katonaság ejtőernyősei játszottak prominens szerepet, és ők táplálták a legnagyobb haragot a megalázó szuezi visszavonulás miatt. A francia katonák eddig is a polgári lakoságon álltak bosszút, ha nem találták meg a bajtársaik gyilkosait, most azonban a kínzások rendszeres és módszeres használatát vetették be. A hadsereg mindent bevetett az információ megszerzése érdekében.

A kínzásokat Massu tábornok később nyíltan vállalta és a gerillaharc sajátosságaival indokolta. A kihallgatások nem vezettek eredményre, az információt pedig minden áron ki kellett erőszakolni a

²⁰ Florence Beaugé: „Algérie, 20 août 1955. Insurrection, répression, massacres”, de Claire Mauss-Copeaux : répression démesurée, in: Le Monde, 2011.02.28. letöltés helye: http://www.lemonde.fr/livres/article/2011/02/28/algerie-20-aout-1955-insurrection-repression-massacres-de-claire-mauss-copeaux_1486219_3260.html

²¹ Marianne Arens et Françoise Thull: La torture pendant la guerre d'Algérie (1954-1962) Le rôle de l'armée française hier et aujourd'hui, letöltés helye: https://www.wsws.org/francais/News/2001/avril01/01avril01_algerie.shtml

gyanúsítottakból.²² Az FLN háromtagú sejtekből állt össze, akiknek csupán az egyik tagja ismert valaki mást a másik sejtéből. Ha a sejt egyik tagját elfogták, a szabály szerint 24 órán keresztül nem mondhatott semmit, hogy a többieknek legyen ideje eltűnni. Az az FLN felszámolásához – érvelt Massu – az információ gyors megszerzése volt a fontos és ezt az eredményt csak a kínzásokkal lehetett elérni. A hadsereg módszerei közt az elektromos áram és a víz használata terjedt el. Massu állítása szerint ő és a katonái is kipróbálták az elektródákat – de azt nem mondta, hogy hogyan, főként a külső nemi szerveken.²³

Az FLN 1956-1957-es terrorhulláma és a hadsereg megtorló akciói az utókor számára az „algíri csata” néven váltak ismertté. A nevet Gilles Pontecorvo 1965-ös, az algériai háborúról filmje adta.²⁴ Pontecorvo Massu-t meglehetősen nagy szimpátiával ábrázolta, amint épp katonáit megszólítva igazolja a kínzásokat. Utólag látjuk, hogy a kínzásokat sokkal szélesebb körben és sokkal kiszámíthatatlanabban alkalmazták, mintsem ahogy Massu sugallta.

A kínzásokról nem ekkor lehetett hallani, bár módszeres használatuk csak 1956-tól merült fel. A problémával már Pierre Mendès France kormánya is szembesült. Pierre Mendès France vizsgálóbizottságot állított fel, és a vizsgálattal egy Roger Guillaume nevű magas rangú köztisztviselőt bízott meg.

Guillaume 1955. március 2-án nyújtotta át jelentését Soustelle-nek. A jelentés szerint²⁵ a kínzások általánosak. A hadsereg nem csak információszerzésre használja, hanem így félemlíti meg és bünteti a polgári lakosságot. A katonaság és a rendőrség így vezeti le a láthatatlan ellenség miatt érzett frusztrációját és dühét. Guillaume meglepő javaslatra jut. Meglátása szerint mivel a kialakult légkör miatt lehetetlen kiiktatni a kínzást, azt javasolta, hogy a Köztársaság intézményesítse azt.

A kínzások gyorsan juttatták információhoz Massu ejtőernyőseit és a hadsereg 1957 októberére felszámolta az FLN magját, kb. 2.000 terroristát. A győzelem azonban pírusszínű bizonyult. Egyrészt az FLN tömegtámogatottsága ekkor már akkora volt, hogy könnyedén újraszervezte magát. Másrészt a francia sajtó figyelmét a kínzásokra irányították. Ezzel kibontakozott a közvéleményért folytatott háború, ami a kormány és Algéria-politikája teljes morális vereségét okozta.

A közvélemény nyomása és a gazdasági terhek

Franciaországban a közvélemény nem sokat tudott az Algériában folyó ügyekről, és az elszórtan megjelenő tudósítások azt mutatták, hogy nem is mutatott túl nagy érdeklődést. Az áttörést több

²² Hahner Péter: Franciaország története, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 256.o.

²³ Stora & Harbi: *La guerre d'Algérie, 1954-2004, la fin de l'amnésie*, PUF, 2004, 480-495.o.

²⁴ Gilles Pontecorvo: *La bataille d'Algers*, 1965

²⁵ Emily Kanstroom: *Justifying Torture: Explaining Democratic States' Noncompliance with International Humanitarian Law*, in: *The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, letöltés helye: <http://www.frontiersjournal.com/documents/kanstroomfrontiersvolxiv.pdf>

esemény jelentette. Ezek egyike volt 1957. március 27-én Paris de Bollardiére tábornok, az FFI jól ismert vezetője, aki a *L'Express* hasábjain írt nyílt levelében arra figyelmeztetett,²⁶ hogy a kormány feláldozza a francia morális értékeket a célszerűség csalóka látszatának oltárán. Hatvan napos zárkát kapott a leveléért. A *L'Express* már 1955-től fokozott figyelemmel kísérte az algériai eseményeket. François Mauriac jelentésével kezdtek szállingózni azok a hírek, amelyek a francia gyarmatosítás civilizációt építő, áldásos hatásai helyett valami egész más színben tüntették fel a valóságot. A kormányzat rákényszerült, hogy új vizsgálóbizottságot állítson fel.

Más események is megerősíteni látszottak, hogy Algériában nincs minden rendben. 1957. júniusában Maurice Audin, az Algíri Egyetem egyik előadója eltűnt, miután Massu ejtőernyősei letartóztatták. Szeptemberben az események hatására az algériai rendőrség egyik magas tagja lemondott. Később azt állította, hogy összességében 3.000 őrizetes tűnt el hasonló módon.²⁷ A közvélemény egyre tájékozottabb lett, ahogy az Algériából leszerelt katonák megerősítették, amit barátaik és rokonaik az újságban olvastak. Massu megnyerte ugyan az „algíri csatát”, de az erkölcsi győzelmet átadta az FLN-nek.

1957 végére a francia értelmiség teljes spektruma, a keresztényszocialista Pierre Abbé-től a gaullista André Malraux-ig és a független értelmiségi, baloldali Jean-Paul Sartre-ig kiállt a kínzások ellen. Sőt. Beauvoir és Sartre nagyrészt Algéria miatt szakított Camus-vel. Camus valamiféle harmadik utas megoldást keresett és a többiekkel ellentétben nem vett részt az Algéria függetlenségéért folytatott kampányban. A kampány legszélsőségesebb vonásaként Sartre barátai, a filozófus Francis Jeanson és felesége, odáig mentek, hogy az FNL-t pénzadományokkal segítették.

Az értelmiség figyelme tehát Algériára irányult, így a közvélemény egyre többet tudhatott meg az algériai valóságról. Számos katolikus újság már publikálta a kínzásokról szóló híreket, de most, hogy csatlakozott a *L'Express*, megnyitotta az utat a többi újság számára is. A *France-Observateur* (ma *Le Nouvel observateur*) és fokozatosan a *Le Monde* is csatlakozott az algériai gyarmatosítás visszasságának feltárására irányuló kampányhoz, és egyre erősebben támadták Mollet kormányát.

A kampány ellen a kormány brutálisan lépett fel. Henri Alleg, egy az FLN-nel szimpatizáló európai, akit brutálisan megkínoztak, túlélte megpróbáltatásait és 1958 februárjában publikálta történetét.²⁸ A hadsereg bűneinek elfedezését vállaló kormány komoly támadás alá kerülve elkeseredett lépésre szánta el magát. A kormány elkobozta az összes fellelhető példányt, de az Egyház és a kommunisták továbbra is terjesztették. A kormány fellépése csak morális tehetetlenségét erősítette meg.

A háború nem csak morális károkat okozott a mindenkori francia kormány számára, hanem szó szerint gazdasági csődhöz vezetett. A francia katonai jelenlét és a közigazgatás fenntartása elviselhetetlen anyagi terhet rótt az országra és ebben az esetben – eltérően Indokinától – az Egyesült Államok nem ajánlotta fel, hogy fizessen.

²⁶ Colonel Robert Barberot: Le combat du général de Bollardiére, letöltés helye: http://www.lexpress.fr/actualite/politique/le-combat-du-general-de-bollardiere_492217.html

²⁷ Jacques Marseille: Nouvelle histoire de la France II., Éditions Perrin, 1999, 374.o.

²⁸ J. Nagy László: Magyarország és az arab térség, Szegedi Egyetem Kiadó, Budapest, 2006

Az egyik problémát a kiesett munkaerő okozta. Félmillió fiatal francia férfi harcolt Algériában, legtöbbjük sorkatonai szolgálatot teljesített. Megdöbrentő dolgokon mentek keresztül. Olyan erőszakos cselekményeket követtek el, amelyeknek mély pszichológiai következményei voltak. 1962-ben Serge Bourguignon *Les dimanches de ville d'Avray* (1962) c. filmje jól ábrázolta. Hazatérve komoly nehézséget okozott mind a társadalomba, mind a munkaerőpiacra visszaintegrálódniuk. A hiányzó embertömeg munkaerőhiányt okozott, amely az ipari termelés csökkenésével járt.

Ha ez még mind nem lenne elég, az olajtermelő közel-keleti arab államok az invázió után nem adtak el több olajat Franciaországnak. Párizs Dél-Afrikából volt kénytelen importálni. A dél-afrikai olaj drágább volt, amit csak a szállítási költségek tovább drágítottak. A helyzet súlyát mutatja, hogy a benzint jegyre adták Franciaországban.

További gazdasági nehézséget okozott, hogy a jóléti állam kiépítéséről és szociális intézkedéseiről ismert Mollet nem tudta a költségvetésből fedezni a Szezei katonai intervenció költségeit. A szezei kaland szó szerint felrobbantotta az 1957-es költségvetést. A helyzet megoldása érdekében Mollet gyorsan bevételekhez akart jutni, így az „algíri csata” közepette 1957. május 21-én a parlamenttől új adók kivetését kérte. A javaslatot elutasították. Közvetlenül a szezei invázió előtt, 1956 végén Mollet sürgős hitelt kért az IMF-től. Az IMF 300 millió dollárt utalt Franciaországnak, azzal a feltétellel, hogy a kormány adóemelést hajt végre a költségvetés kiegyensúlyozására. Az adóemelés elutasítása az IMF feltételek megszegését is jelentette. A francia kormány gazdaságilag és morálisan válságba került, és júniusban a kormány megbukott.

A köztársaság válaszára

A kormány bukása és az IMF kölcsön együttesen okozta Franciaország intézményes válságát, amely végül a IV. Köztársaság felszámolásához vezetett. A francia elit harapófogóba került. Az IMF kölcsön kérdésének rendezésében az Egyesült Államok és Nagy-Britannia felajánlotta segítségét, cserébe azt kérve, hogy Párizs fogadja el jószolgálati közvetítését. A jószolgálat elfogadása egyenértékű lett volna Algéria elengedéséről szóló tárgyalások megkezdésével. A helyzet politikai vákuumot idézett elő. Egyetlen politikai erő sem vállalta a kormányalakítást, az algériai függetlenség 1957-ben vállalhatatlan volt. Minden politikai párt biztos bukását látta benne. Ugyanakkor az IMF kölcsön rendezése nélkül maradt az óriási költségvetési hiány, ami a fizetési képtelenség szélére sodorta az országot.

Ebben a helyzetben jelent meg de Gaulle, készen arra, hogy tejhatalmat kapva átírja a francia alkotmányt és létrehozza az V. Köztársaságot. Bár a de Gaulle-t támogató erők azért emelték be a hatalomba a Tábornokot, hogy az dacolva a nemzetközi trendekkel megtartsa Algériát, az imádott gyarmat de Gaulle számára is hamarosan vállalhatatlan teherre vált. 1962-re de Gaulle számára a dilemma így hangzott: vagy egy erős, a nemzetközi politikai porondon szerepet vállaló Franciaország létrehozása, vagy Algéria megtartása.

A IV. Köztársaságnak nem volt elegendő erőforrása gyarmatai megtartásához, sem politikai akarata a gyarmati kapcsolatrendszere egyenlő alapokon való átalakításához. Algéria és a gyarmatok megtartása hatalmas anyagi és politikai költségeket emésztett fel, aláásva a IV. Köztársaság kormányainak erkölcsi hitelét, gyengítve az amúgy sem erős végrehajtó hatalom legitimitását, politikai mozgásterét. A gyengülő francia kormány hatalma megszilárdítása érdekében egyre drasztikusabb eszközökhöz nyúlt, a drasztikus eszközök azonban saját hatalmi erőforrásait emésztették fel.